

Гордана Благојевић, Словачко наивно сликарство у Србији. Етноантрополошка студија идентитетских пракси

Фондација „Бабка“ Ковачица и Публикум,
Ковачица – Београд 2023, 275 стр.

Друго, допуњено издање монографије „Словачко наивно сликарство у Србији. Етноантрополошка студија идентитетских пракси“ др Гордане Благојевић, научне саветнице Етнографског института САНУ, објављено и на енглеском и на словачком језику, представља јединствен научни и издавачки подухват. Наиме, прво издање ова монографија је имала у електронском формату и добила је златну медаљу за креативност Светске организације за интелектуалну својину. Прво издање објављено је на српском језику 2014, како би 2016. године било објављено и издање на словачком језику, да би се 2018. појавило и на енглеском. Монографија је преведена и на руски, али ће руско издање бити касније објављено. Ово допуњено, штампано издање монографије излази непосредно након 220 година од досељавања Словака у Ковачицу, што овој књизи даје посебан значај и за словачку заједницу у Србији и за културу Републике Србије, чији је препознајив део и словачко наивно сликарство.

Гордана Благојевић се посвећено, читав низ година бавила овом темом, и током истраживања, које је било основа монографије обавила је интервјуе са 65 сликара или чланова њихових породица. Од тих 65 сликара, 63 их је уврштено на репрезентативну листу словачких наивних сликара из Србије. Ова монографија је посебно посвећена уметницима – саговорницима др Гордане Благојевић, њих једанаест који су у истраживању учествовали, али су у међувремену преминули.

Посебана драгоценост монографије јесте и та што, поред наратива наивних сликара и њихове етнолошке и антрополошке анализе, доноси и обиман визуелни материјал. Квалитетне фотографије уметничких дела словачких наивних сликара, у доброј резолуцији и на квалитетној штампи, уз које стоји назив и формат дела, дају допринос чувању и разумевању традиције наивног словачког сликарства и, уз наративе самих сликара, представљају важно сведочанство о животу словачке националне мањине, о социокултурном контексту њиховог настанка, истовремено говорећи и о општељудским темама,

сагледаним из перспективе личног животног искуства уметника у сеоској средини.

За словачко наивно сликарство могло би се рећи да га чине мале визуелне приче из свакодневног живота, али испричане детаљно, у интензивном колориту и са продубљеним занимањем за све оно што поред нас често неопажено промиче: обични људи, уобичајени послови, животиње, птице, биљке и предмети. Упркос обичности тема, наивни сликари, нимало наивно, умеју да привуку поглед посматрача и позову га на продубљено разумевање и тумачење. Ове слике су, саме по себи, једна ликовна аутоетнографија, непретенциозан поглед изблиза на себе и сопствену заједницу. Оне су истовремено и занимљива етнографска грађа, јер се на њима налазе елементи народне културе и материјалне и нематеријалне, будући да приказују ношње, обичаје и свакодневни живот Словака.

Монографија се састоји од Речи издавача, Предговора за друго, допуњено издање, Увода и поглавља – Словаци у Србији, О наивности наивног сликарства, Наивно сликарство у контексту различитих идентитетских пракси, Лични идентитет сликара, Породични идентитет, Стваралаштво као локални идентитет, Стваралаштво као национални идентитет, Тржишни идентитет – изложбе и Закључак. Након тога следи централно поглавље монографије – Казивања о животу и стваралштву, у коме су представљена казивања 65 сликара, уз њихове портрете и фотографије њихових дела.

На крају се налазе Додатак другом, допуњеном издању: Интервју са Павелом Бабком, оснивачем Галерије „Бабка“, Литература, *Summary*, Биографија ауторке и Из књижевне рецензије рецензенткиње др Мирославе Лукић Крстановић.

Ауторка нас у Уводу упознаје са почетком теренског истраживања марта 2012. у Ковачици и Падини, изабраних јер је велики број стваралаца управо из ових места – од средине 20. века било је око 60 особа оба пола које су се бавиле сликарством, али су истраживањем обухваћени и словачки уметници који стварају у другим местима (Арадац, Гложан, Јонашек, Панчево, Стара Пазова, Хајдучица). Истраживањем је обухваћено 65 сликара различитих генерација, као и чланови њихових породица, те галеристи и купци уметничких слика.

Дајући нам најпре шири контекст о Словацима, чије су прве групе почеле да се досељавају у неколико таласа у тадашњу јужну Угарску (јужну Бачку) од средине 18. века, да би до почетка 19. века населили и нека места у Срему и Банату, ауторка нас постепено уводи у причу

о словачкој ентничкој заједници у Србији. Наиме, данас су Словаци у Војводини апсолутна или релативна већина у Бачком Петровцу и Ковачици, претежно су лутерани, односно припадници евангелистичке цркве аугзбуршке вероисповести. Један број припада традиционалним религијама, а има и непротестаната и назарена. Ово је важно истаћи, будући да су религијски мотиви (црква и разни религијски обреди), честа тема њиховог сликарства. Словаци су са собом пренели део своје културе – језик, народне обичаје, ношњу, али су се брзо прилагођавали новој средини. Наивно сликарство једно је од доминантних обележја њиховог идентитета, по коме су познати и изван граница Србије.

Гордана Благојевић потом прелази на анализу самог поимања одређења наивно сликарство. Посебну пажњу поклања томе да већина словачких уметника овај термин доживљава као пејоративан – око 90% њих сматара да то није адекватан термин и наглашава да су они сликари наивне уметности, а не наивни сликари и да се у словачком језику користи термин инситна – искрена уметност и да то сматрају много погоднијим. Ту сазнајемо и о почецима наивног сликарства словачких уметника. Наиме, они су најпре копирали слике познатих мајстора са разгледница, док им академски сликар Стојан Трумић није рекао да треба да сликају онако како они доживљавају. Први словачки сликари који су изложили своје радове на изложби ликовних аматера Војводине, 1950. године, били су Мартин Палушка и Јан Сокол. Они су са Владимиром Бобошом основали Ликовно-сликарску секцију у културно-просветном друштву „Покрок“, у чији рад су се убрзо укључили и Мартин Јонаш и Јан Књазовиц. Поводом обележавања 150. годишњице од оснивања Ковачице, дванаест сликара је приредило заједничку изложбу „Ковачички октобар“ и од те 1952, она се организује сваке године, а 1944. је отворена и прва сеоска галерија наивног сликарства. Ауторка истиче неколико кључних фактора за феномен масовног бављења наивним сликарством у Ковачици и Падини. Наиме, сликари су обични људи сличног образовног нивоа и друштвеног статуса, који су светски познатој сликарки Зузани Халуповој казали да умеју да сликају исто као и она, а онда се појавио одређени вид позитивне конкуренције. Други фактор је позитивна друштвена прихваћеност, најпре у сопственој средини, а потом и у културној јавности. Трећи подстицајан фактор била је економска исплативост, те медијска популарност и путовања.

Гордана Благојевић се у свом бављењу наивним сликарством Словака, како сама истиче, водила идејом Стјуарта Платнера, који сматра

да у антрополошком проучавању уметничког стваралаштва не треба приступити само са естетичког становишта, већ се пажња посвећује целокупном животном искуству ствараоца, укључујући и друштвени контекст у коме живи. Стога се ауторка посветила бележењу и анализи наратива стварлаца, а уметничка дела је третирали као врсту ликовног наратива, преносиоца значења. Животне приче сликара представљају истовремено и жанр усменог стваралаштва у фолклористици, а применом биографског метода долази се до сазнања о субјективном искуству учесника, те мотива њиховог делања и понашања. Стога је фокус приступа Гордане Благојевић управо на сазнању и разумевању субјективне стране и личног идентитета сликара, иако је истраживање посвећено и сагледавању комплексне мреже друштвених односа који доводе до стварања уметничког дела, као и разумевању значаја дела на микро- и макроплану, а то је његова функција у животу самог ствараоца и у различитим заједницама којима он припада, од породице, преко локалне сеоске заједнице, етничке групе, државне заједнице, ликовне заједнице до најшире заједнице уметности.

Бавећи се свим овим идентитетима, од личног идентитета сликара до тржишног идентитета дела, ауторка долази до занимљивих увида. Најпре, наивним сликарством се баве особе оба пола свих узраста, почињући да сликају и у узрасту од 13 и од 70 година. Неки сликари наглашавају терапеутску улогу сликарства, од опуштања па до борбе са тешким болестима, попут Алжбете Соколове, која је почела, иако дешњак, да слика левом руком након тешке операције тумора на мозгу, или Катарине Ђуришове која је, након можданог удара, успела да поврати десну руку и настави да слика. Алжбети Чижиковој сликање је помогло да преброди мобилисање синова деведесетих година 20. века, Ана Мајорски је почела да слика у време бомбардовања 1999, како би превазишла страх. Већина њих се бави сликарством као хобијем, а само неколико сликара се током целог животног века бавило искључиво сликањем. Породице сликара позитивно реагују на њихово стваралаштво, али оно долази након обављања других послова, при чему се примећује родна неједнакост. Занимљив детаљ јесте и њихов сликарски простор – за мушкарце је то дневна соба, а за жене кухиња, спојена са трпезаријом. У неким случајевима се и браћа и сестре баве сликарством, док је веома ретко да се деца сликара одлучују на то. Изузетак је породица Књазовић са три генерације сликара, који излажу заједно.

За већину уметника од великог је значаја њихов локални идентитет и осећај припадности месту у коме живе. Често сликају препо-

знатљиве детаље, попут ковачичке цркве или падинских бунара, као и мотиве земљорадње и сточарства, будући да су то најчешћа занимања у Ковачици. Упечатљиви су у приказу биљног и животињског света – пчеле, птице, гуске, патке, козе, краве, коњи, мачке и пси чести су на њиховим сликама, а локални идентитет изражавају и слике које се тичу производње вина, као и прикази кафане која је имала важну улогу у локалној заједници. Чест мотив је и бунар – односно –жећ као последица недостатка воде, што је карактеристично за Падину. Јављају се и еротски мотиви, нпр. код Павела Хајка, Зузане Холубекове, Ане Књазовац, што је у супротности са уобичајеном представом наивног сликарства. Код неких аутора слике су инспирисане сновима, или античким мотивима, нпр Јана Хусарика и Марија Хлавати Крисан, док најмлађа генерација инспирацију налази у поп култури, фантастичној књижевности и савременој музици, попут Магдалене Томан, надахнуте готик метал музиком. Њихов главни медијум изражавања је боја, а често осликавају и разне предмете.

За словачке наивне сликаре ликовно стваралаштво представља и део њиховог националног идентитета. Чести су прикази народних ношњи, словачких народних игри, годишњег и животног циклуса празника, са обиљем етнографских детаља. У погледу обичаја животног циклуса, доминирају свадбени и љубавни мотиви. Некада се јављају и припадници других националних мањина, попут Рома, а сарадња и изложбе у Јапану довеле су до појаве јапанских мотива (јапанска трешња, будистички храмови).

Словачко наивно сликарство веома је добро прихваћено у већинском српском народу, што укључује и позитивну медијску слику и велику тржишну потражњу, која, осим српског, обухвата и светско тржиште, што је довело до тога да Ковачица постане туристичка атракција. Посетили су је Ролингстоунси, Ален Делон, Урсула Андрес, Франсоа Митеран, краљ Хуан Карлос I, космонаути из програма Аполо. Иако наивно сликарство има и своју тржишну димензију, већина сликара је у својим казивањима истакла да је то превасходно лична потреба, задовољство и одмор. Иако постоји као групни феномен, словачко народно сликарство се непрекидно мења, јер свака нова генерација сликара доноси нешто другачији ликовни израз у погледу колорита и избора мотива.

Монографија Гордане Благојевић о уметничким искуствима словачких сликара наивне уметности, прожета фотографијама њихових дела, драгоценост је сведочанство не само о једној етничкој заједници у Србији која је постала препознатљива по својој истинитој уметности,

већ и занимљиво штиво које доноси 65 слојевитих и узбудљивих животних прича и сећања различитих индивидуа, које све повезује посвећеност сликарству, а које обилују детаљима – и дирљивим, и потресним, и нежним и радосним – једноставно искреним, живим и колоритним, баш као што су то и њихова платна. Стога ова монографија на најбољи начин испуњава суштину етнолошких и антрополошких проучавања, јер нам, откривајући културни идентитет једне етничке групе, приближава непоновљива људска искуства, чинећи да боље разумемо човека и његово најважније својство, у коме се сусрећу и емоције и интелект, и разноврсни колективни идентитети и оно крајње лично и интимно, а то је – креативност.

Ивана Башић